

YABANCI BANKA GİRİŞLERİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE REKABET ETKİSİ: 2002-2007¹

Tuncay ÇELİK*
Çiğdem ÜRÜNVEREN*

ÖZET

Türkiye ekonomisinde yaşanan 2001 yılı finansal krizinden olumsuz etkilenen Türk bankacılık sektörü, uygulamaya konulan politikaların da etkisiyle hızlı bir toparlanma süreci yaşamıştır. Bu süreçle birlikte bankacılıkta yeniden yükselen karlılık oranları ve ekonomik canlanmaya bağlı olarak yabancı bankaların sektöre ilgisi artmaya başlamıştır. Teorik olarak piyasaya artan yeni firma girişlerinin rekabet düzeyini olumlu etkileyeceği beklenmektedir. İşte bu çalışmada yabancı banka girişlerinin Türk bankacılık sektöründe rekabet düzeyini ne derecede etkilediği Panzar ve Rosse (1987) modeliyle araştırılmıştır. Araştırma sonuçları, Türk bankacılık sektörünün 2002-2007 döneminde bir yıl hariç tümünde monopolistik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak yabancı banka girişleri sadece 2006 yılında Türk bankacılık sektörü piyasa yapısına rekabetçi bir davranış kazandırmıştır.

Anahtar kelimeler: Yabancı Banka Girişleri, Panzar ve Rosse Modeli, Türk Bankacılık Sektörü

COMPETITION EFFECT ON TURKISH BANKING SECTOR OF FOREIGN BANKING ENTRY:2002-2007

ABSTRACT

The financial crisis experienced in Turkey's economy in 2001 negatively affected the Turkish banking sector, with the influence of the policies put into practice the process has experienced a rapid recovery. This process of re-emerging with the profitability of the banking and economic revival, depending on interest of foreign banks to the sector began to increase. In theory, the market entry of new firms increased level of competition is expected to positively affect. This study of foreign bank entry in the Turkish banking sector, to what extent it affects the level of competition in the Panzar and Rosse (1987) model was investigated. Research results, the Turkish banking sector in the period 2002-2007, except for one year all have a structure monopolistik shows. As a result, foreign bank entry only in 2006, the Turkish banking sector, market structure has gained a competitive behavior.

Key Words: Foreign Banking Entry, Panzar and Rosse Model, Turkish Banking Sector

¹ Bu çalışma, Niğde Üni. S.B.E. İktisat Anabilim Dalında Temmuz 2009 yılında sunulmuş olan aynı başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır. Bu tezin konu başlığının oluşturulmasında ve planlanmasında emeği geçen Melikşah Üniversitesi İktisat Böl. öğretim üyesi Doç. Dr. Muhittin KAPLAN'a da ayrıca teşekkür ederiz.

* Doç. Dr., Niğde Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Öğretim üyesi, tcelik@nigde.edu.tr

* Halkbankası, Bor Şubesi Personeli, cigdemurunveren@gmail.com

GİRİŞ

Türkiye ekonomisinin dışı açılma ve serbestleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen 24 Ocak 1980 kararlarının ardından, Türk bankacılık sektörüne yabancı banka girişlerinin hızlandığı görülmüştür. Özellikle serbestleşmenin ardından 1980’de 43 olan banka sayısı 79’a yükselmiş ve bu bankaların çoğunu yabancı bankalar teşkil etmiştir. Kısmen benzer bir yapı 2001 yılında yaşadığımız finansal krizin ardından bankacılık sektöründe yeniden görülmeye başlamıştır. Özellikle yaşanan ciddi finansal krizin etkilerinin zayıflamasıyla 2005 yılında sektörde 13 olan yabancı banka sayısı 2006’da önce 15’e daha sonraki yılda da 18’e yükselmiştir. Yabancı bankaların son dönemde Türk bankacılık sektörüne ilgilerinin artmasında, özellikle sektördeki yüksek karlılığın etkili olduğu kabul edilmektedir.

Endüstri iktisadi literatüründe herhangi bir sektöre yeni firma girişlerinin o sektördeki yoğunlaşmayı dolayısıyla karlılığı düşürerek rekabeti arttırdığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla yabancı banka girişlerinin de Türk bankacılık sektöründe rekabeti arttıracığı varsayılmaktadır. Bu çalışmada bu varsayımın geçerliliğini ölçmek üzere Panzar ve Rosse (1987) modeli kullanılarak sektörün piyasa yapısının 2002-2007 yılları arasında nasıl bir gelişme gösterdiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Buradan elde edilecek sonuçlar, rekabeti arttırmaya yönelik politikaların başarısını ölçmede ve bir takım kurumların önünü daha iyi görmesinde, onlara da bir takım bilgiler sunması açısından önem arz etmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızın birinci bölümünde Türk bankacılık sektörünün 2001 yılı sonrasındaki yapısı kısaca özetlenmiş, ikinci bölümde piyasa girişi ve rekabet ilişkisi anlatılmış, üçüncü bölümde metodolojik yöntem ve literatür üzerinde durulmuş, dördüncü bölümde araştırmada kullanılan verilere değinilmiş, beşinci bölümde ekonometrik tahmin ve sonuçlarımız yorumlanmış, son bölümde de çalışmamızın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ: 2002-2007

2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat ayında yaşanan krizler bankacılık sektörünü farklı kanallardan ve önemli ölçüde etkilemiştir. Yükselen faiz oranları vade uyumsuzluğu olan bankaların fonlama zararlarını arttırmış, portföylerinde bulunan menkul kıymetlerin değerini düşürmüştür. 2001 yılı Şubat ayında dalgalı kur sistemine geçilmesiyle birlikte Türk lirası yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, yüksek açık pozisyonla çalışan bankalar önemli boyutta kambiyo zararı ile karşı karşıya kalmışlardır. Ekonomik aktivitenin daralması, takipteki alacakların yükselmesine neden olmuştur (BDDK, 2001:12). Krizle birlikte bankacılık sistemi de önemli ölçüde küçülmüştür. Banka sayısı 79’dan 61’e gerilemiş çalışan sayısı %19 azalarak 137.495’e düşmüştür (Uyar, 2003:141).

2001 yılında Türkiye’de yaşanan finansal krizin ardından IMF programının uygulanması ile enflasyonda tek haneli rakamlara ulaşılmış, büyüme hızında artış olmuş ve dış ticarete önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ekonomide etkili bir vergi reformu yapılamaması, TL’nin dövizle göre değer kazanması ve işsizlik gibi yapısal sorunların devamı makro ekonominin tipik özellikleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelerin en önemli sonucu ise artan iç talep ile ortaya çıkan tüketici ve kredi kartı kredileri, bankacılık sektöründe tasfiye edilen bankalar ve sorunları olmuştur (Apak ve Tavşanlı, 2008: 44-45).

Türk bankacılık sektörü, 2003 yılının ilk yarısında Irak’a asker göndermeye ilişkin tezkerenin reddedilmesi, ABD yardımına ilişkin görüşmelerin ve Irak savaşının yarattığı belirsizlikten olumsuz etkilenmiştir. Buna rağmen bankacılık sektörü, ekonomik

aktivitedeki canlanmaya bağlı olarak, bir önceki yıla göre daha sağlıklı aktif-pasif yapısına kavuşmuş, karlılık açısından da daha iyi bir performans göstermiştir (BDDK, 2004: 32).

Bankacılık sektörünün yapısı 2004 yılında enflasyon ve nominal faizlerin düşüşüne ve döviz değerinin artmasına göre şekillenmiştir. Bu durumda, rekabet bankacılık hizmetlerine çekilmekte ve işlemlerde maliyet unsurları önem kazanmaktadır. Bu yılda tasfiye edilen bankalar birleştirilerek sayı azaltılmış ve sektörde başarısız özelleştirme uygulamalarının etkilerinin olumsuzlukları aşılamamıştır.

Etkili denetim tekniklerinin ve sermaye piyasalarının yeterince gelişmemesi, yetersiz finansal altyapı, kamu bankalarının ve TMSF Bankalarının kaynak aktarımlarının devamı iç ve dış piyasalardan daha fazla ve uzun vadeli kaynak gelişini engellemiştir. Ayrıca 17 Aralık 2004 tarihinde çıkan AB'den müzakere sürecine başlanması kararı, IMF ilişkileri ve yabancı sermayenin Türkiye'ye olan tutumu bankacılık sektörünün genel yapısını etkilemiştir (Apak, 2005: 28). Yani 2001 bankacılık krizinin bankaların değerleri üzerine etkisi, izlenen özelleştirme politikası, finans sektöründe birleşme ve satın alma eğilimleri yabancı sermayenin bankacılık sektörüne geliş ve örgütlenme şeklini etkilemiştir. Takip eden 2005 yılından itibaren yabancı bankaların Türk bankalarına ilgileri de giderek artmaya başlamıştır.

Aşağıda 2001-2007 dönemi Türkiye'de faaliyet gösteren banka sayıları verilmiştir.

Tablo 1: 2001–2007 Döneminde Faaliyet Gösteren Banka Sayıları

Bankalar	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Banka Sayısı	61	54	50	48	47	46	46
Mevduat Bankaları	46	40	36	35	34	33	33
Özel Sermayeli Bankalar	22	20	18	18	17	14	11
Kamusal Sermayeli Bankalar	3	3	3	3	3	3	3
Yabancı Sermayeli Bankalar	15	15	13	13	13	15	18
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	15	14	14	13	13	13	13
TMSF'deki Bankalar	6	2	2	1	1	1	1

Kaynak: TBB kaynaklarından derlenmiştir.

Yukarıda verilen Tablo 1'de de görüldüğü gibi yabancıların Türk bankacılık sektörüne artan ilgisiyle sektördeki yabancı banka sayısı 2006 yılında bir önceki yıla göre iki, 2007'de de üç banka artmıştır. Sektöre 2004 yılından sonra giriş yapan yabancı bankalar özellikle geniş şube ağı ve yüksek müşteri potansiyeli olan bankalara ilgi göstermişleridir. Yabancı oyuncuların sadece kurumsal müşterilere hizmet eden yerli bankalara değil aynı zamanda bireysel ve konut kredilerinde deneyimi olan bankalara da yönelikleri görülmüştür (Yayla ve diğ., 2005:36). Ayrıca 2005 yılında BNP Paribas, Fortis, UniCredito, Rabobank, GE Consumer Finance, Bank Hapoalim gibi yabancı bankalar değişen oranlarda Türk bankalarında pay sahibi olmuşlardır. Bu kuruluşlarla bir yıl içinde yapılan sözleşmelerin toplam değeri 5 milyar dolara yaklaşmıştır (Tuncer, 2006:1).

2001 sonrası yeni uygulamalarla sektörde kamu bankaların ağırlığı azalmış, özel sermayeli ve yabancı bankaların ağırlığı ise artmıştır. Sektördeki bu gelişmeler bankacılıkta toplam aktif, toplam kredi ve mevduat dağılımını da etkilemiştir. Bu gelişmeler aşağıda sırayla özetlenmiştir.

Tablo 2:Aktiflerin Banka Gruplarına Göre Dağılımı %

Ticaret Bankaları	Toplam aktifler						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kamu sermayeli Bankalar	32,0	31,9	33,3	34,9	31,4	29,6	29,3
Özel Sermayeli Bankalar	56,8	56,2	57,0	57,4	59,7	54,8	53,1
Fondaki bankalar	3,4	4,4	2,9	0,6	0,5	0,3	0
Yabancı Bankalar	3,1	3,1	2,8	3,4	5,2	12,2	15,0

Kaynak: TBB kaynaklarından derlenmiştir.

Toplam Aktiflerin banka gruplarına göre dağılımında (Tablo 2); kamu sermayeli bankaların payı 2001–2004 döneminde artış gösterirken bu dönemden sonra gerileyerek 2006 yılında yüzde 29'a düşmüştür. Özel Sermayeli bankaların payı 2001–2005 döneminde yüzde 56'dan 3 puan artarak yüzde 59'a yükselmiştir. 2006 yılında ise 5 puan azalarak yüzde 54'e gerilemiştir. Yabancı Bankaların Toplam Aktifler içindeki payı belli bir dönem sabit kaldıktan sonra 2004–2007 döneminde önemli artışlar kaydederek %3 seviyelerinden %15'lere yükselmiştir.

Tablo 3:Mevduatların Banka Gruplarına Göre Dağılımı %

Ticaret Bankaları	Toplam mevduat						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kamu sermayeli Bankalar	32,5	34,3	37,5	41,8	37,7	35,7	36,5
Özel Sermayeli Bankalar	61,2	58,5	57,3	55,0	57,4	52,3	50,0
Fondaki bankalar	4,2	4,8	3,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Yabancı Bankalar	2,1	2,4	2,2	3,1	4,8	12,0	14,1

Kaynak: TBB kaynaklarından derlenmiştir.

Tablo 3'de toplam mevduatın banka gruplarına göre dağılımına bakıldığında; kamu sermayeli bankaların payı 2001–2004 döneminde yüzde 32'den yüzde 42'ye yükselirken, bu dönemden sonra yüzde 35'e gerilemiştir. Özel Sermayeli bankaların toplam mevduat içindeki payı 2001–2004 döneminde sürekli gerilemiştir. 2005 yılında yüzde 57'ye yükselmiş bulunan oran 2006 yılında yüzde 52'ye ardından da yüzde 50'ye düşmüştür. Toplam mevduat içindeki yabancı bankaların payı; 2001–2006 döneminde sürekli artış göstererek yüzde 2'lerden yüzde 14'lere çıkmıştır.

Tablo 4:Kredilerin Banka Gruplarına Göre Dağılımı %

Ticaret Bankaları	Toplam krediler						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kamu sermayeli Bankalar	21,6	16,6	18,2	20,9	20,6	21,6	22,0
Özel Sermayeli Bankalar	59,1	65,3	67,1	67,4	67,5	58,6	55,5
Fondaki bankalar	1,2	3,4	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Yabancı Bankalar	3,6	4,0	4,0	4,6	6,8	15,3	19,2

Kaynak: TBB kaynaklarından derlenmiştir.

Son olarak Tablo 4’de toplam kredilerin banka gruplarına göre dağılımını incelediğimizde; kamu sermayeli bankaların payının 2001 yılında yüzde 21 iken, 2002 yılında yüzde 16, 2006 yılında ise yüzde 21 seviyesinde olduğu görülmektedir. Özel sermayeli bankaların, toplam krediler içindeki payı 2001-2006 döneminde sürekli yükselerek yüzde 67’ye çıkmıştır. Ancak 2006 yılından itibaren payı yüzde 58’e sonrada yüzde 55’e gerilemiştir. Yabancı bankaların toplam krediler içindeki payı 2001-2006 döneminde sürekli yükselmiş ve yüzde 5’lerden yüzde 19 seviyelerine çıkmıştır. Özellikle bankacılık sektöründe 2005 yılından sonra artış gösteren krediler ticari olmaktan çok konut, otomobil ve bireysel krediler şeklinde bir yapı sergilemiştir.

Genel olarak bir değerlendirme yapmak gerekirse 2001 yılında yaşanan finansal krizin ardından Türk bankacılık sektörü hızlı bir toparlanma süreci yaşamıştır. Özellikle krizin ardından bankaların, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından denetim altına alınması ve sektörün güçlenmesi için uygulamaya konulan “Yeniden Yapılandırma Programı”nın bu toparlanma sürecinin hızlı olmasında büyük etkisi olmuştur. 2001-2007 döneminde sektörde özel sermayeli bankaların payı yüksek olmakla birlikte yabancı bankaların da sektöre girişiyle 2006 ve 2007 yıllarında yabancı bankaların sektördeki payları artmıştır. Kamu bankası sayısı da bu dönemde 3’e düşmüş olmasına rağmen bu bankaların sektördeki ağırlıkları hala küçümsenmeyecek düzeydedir.

2. PİYASAYA GİRİŞ VE REKABET İLİŞKİSİ

Geleneksel yapı-davranış-performans (YDP) yaklaşımının dayandığı temel önerme ‘piyasa yoğunlaşmasının sektördeki firmalar arasında anlaşma yapılmasını teşvik ettiği’ yönündedir. Endüstri iktisadı alanında yıllarca hakim görüş olarak kabul edilen bu varsayım göre herhangi bir piyasada az sayıda firma olması o piyasadaki yoğunlaşmayı artıracaktır. Yoğunlaşma oranı endüstrilerin rekabet derecesini gösteren yapısal bir değişkendir. Yoğunlaşma; ekonomik kaynak ve faaliyetler toplamının büyük bir yüzdesinin az sayıda firma tarafından kontrol edilmesi veya sahiplenilmesidir (Yıldırım ve diğ., 2005: 20). Kısaca yoğunlaşma az sayıda firmanın sektörde büyük piyasa paylarına sahip olmasıdır. Yoğunlaşma arttıkça firmaların piyasa gücü artar, firmalar arası anlaşma maliyetleri düşerek gizli ve açık anlaşmalar yapılmaya başlanır. Bu durum fiyatları firmaların istediği şekilde yükseltmelerine dolayısıyla aşırı kara neden olur ve piyasa yapısı monopole dönüşür. Bain’in (1951) “işbirliği hipotezi” (collusion hypothesis) olarak adlandırılan bu görüşe göre, piyasa yoğunlaşması ile karlılık arasında doğrusal, dolayısıyla yoğunlaşma ile piyasa performansı (rekabetçi yapı) arasında ise ters yönlü bir ilişki söz konusudur.

Geleneksel yapı-davranış-performans (YDP) yaklaşımının “işbirliği hipotezine” yapılan eleştiriler doğrultusunda “etkin yapı” hipotezi açığa çıkmıştır. Bain’in (1951) işbirliği hipotezine eleştiriler Demsetz (1973), McGee (1973), Peltzman (1977) gibi ekonomistlerden gelmiştir. Etkin yapı hipotezi, işbirliği hipotezinin ön gördüğü ilintiyi kabul etmekle birlikte yoğunlaşmanın tesadüfî bir olgu olarak kabul edilmesine karşı çıkmaktadır. Yoğunlaşma tam tersi şekilde piyasadaki öncü firmaların yüksek etkinlikleri (yani düşük maliyetleri) sonucu ortaya çıkar. Diğer bir deyişle her ne sebeple olursa olsun rakiplerine oranla avantaj sağlayan firma, daha fazla etkinliğe sahipse bu maliyetlerinin daha düşük olacağı anlamına gelir ki, her koşulda karını maksimize edebilecektir. Burada firmanın önünde iki seçenek söz konusudur. Maliyetleri diğerlerine göre düşük olan firma ya mevcut fiyat düzeyi ve firma büyüklüğünü muhafaza eder ya da fiyatları düşürerek kapasitesini büyütür ve piyasa payını genişletir. Böylece piyasadaki yoğunlaşma düzeyi artacak ve piyasadaki firmalar aşırı kar elde edebileceklerdir. Dolayısıyla buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. Etkin yapı hipotezi yoğunlaşma ile karlılık arasındaki ilişkiyi kabul etmekle birlikte yoğunlaşmanın yalnızca firmalar arasında rastlantısal şekilde meydana gelen anlaşmalardan meydana gelmeyeceğini, bunun rekabetçi ortam vesilesiyle gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır. Diğer bir deyişle piyasadaki yoğunlaşma ile karlılık arasında pozitif bir ilişki olmasına karşılık bu ilişki nedensel değildir. Bu da yoğunlaşmanın dışsal bir faktör olduğu anlamına gelir. Piyasa yapısı ise içseldir. Kısaca özetlemek gerekirse Demsetz’in etkin yapı hipotezine göre karlılık ile yoğunlaşma arasında gözlemlenen ilişki sahte (spurious) bir ilişki olup esasında yüksek etkinlik, yüksek piyasa payına ve bu da o piyasada yüksek yoğunlaşma oranına neden olmaktadır (Smirlock, 1985:70-71).

Herhangi bir sektörde piyasaya yeni firmaların girmesi durumunda rekabetin ne şekilde değişeceğini de yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız yaklaşımları dikkate alarak şu şekilde açıklayabiliriz. Yabancı bankalar genellikle dünyada bankacılık alanında geliştirilmiş en son teknolojileri kullanan, en etkin yönetim ilkelerini uygulayan ve en yeni ürünleri hizmet olarak sunan kurumlar olarak kabul edilmektedirler (Aksoy, 1998:105). Bu özelliklere sahip olan yabancı bankalar geldikleri ülkelere, teknoloji ve yönetim uygulamalarındaki yenilikleri beraberinde getirmekte ve faaliyet gösterdikleri ülkelerde müşterilerine teknolojik, yeni ve kaliteli ürünleri daha düşük maliyetlerle sunabilmektedirler. Daha düşük maliyet demek, daha etkin bankacılık anlamına gelmektedir. Doğal olarak da, sektörde etkinliği yüksek banka sayısının artması, etkin yapı hipotezine göre aynı zamanda piyasada rekabetin de artması anlamına gelmektedir. Konuyu işbirliği hipotezi açısından ele alırsak, piyasaya yeni bankaların girmesi durumunda o piyasada bulunan diğer firmaların piyasa payları azalacak yani piyasadaki yoğunlaşma oranı düşecektir. Benzer şekilde yoğunlaşma oranının azalması, rekabetçi yapının arttığı anlamına gelecektir².

Yabancı bankalar, teknolojik alt yapıları, modern bankacılık tekniklerini kullanmalarına bağlı olarak, daha iyi risk yönetimi, daha rekabetçi fiyatlandırma ile ve genel olarak sektörde daha verimli kredi tahsisine de hizmet edebilmektedir. Yabancı banka girişleri diğer taraftan, oluşturacağı rekabetçi ortama bağlı olarak, dolaylı verimlilik artışına da neden olmaktadır. Yabancı bankalar girdikleri ulusal ekonomilerde genellikle kendilerine göre daha küçük ölçekte ve daha eski yöntemlerle çalışan ulusal bankalara örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda ulusal bankaları modernizasyon, rasyonalizasyon ve

² Yapı-davranış-performans yaklaşımı çerçevesinde “işbirliği” ve “etkin yapı” hipotezlerini sıyanan çalışmalar için Gilbert ve Zaretsky (2003) tarafından hazırlanmış olan literatür taramasına bakılabilir.

otomasyon çalışmaları yapmaya ve hizmet çeşitlendirmesine gitmelerine zorlayıcı neden olarak ortaya çıkmaktadır. Artan rekabet baskısına bağlı olarak, yerel bankalar mevcut rekabet ortamında başarılı olabilmek için yapılarını düzenlemek ihtiyacı içine girmektedir. Bu yönüyle de yabancı bankalar ulusal bankaların etkin bir işleyişe kavuşmasını zorlayarak verimlilik üzerinde de dolaylı bir katkı yaratabilmektedir (Afşar, 2004: 67).

3. METODOLOJİ

Yukarıdaki kısımda da belirttiğimiz gibi kısaca özetlemeye çalıştığımız YDP yaklaşımı, uzun yıllardır bir endüstride piyasa yapısının ya da rekabet gücünün ölçülmesi konusunda etkin bir yöntem olarak kullanılmıştır. 1980'li yılların başlarından itibaren yoğunlaşmanın yüksek olduğu piyasalarda da rekabetçi bir yapının olabileceği bir takım yeni çalışmalarla ispat edilmeye başlanmıştır. Bu çalışmalarla birlikte YDP yaklaşımının temel varsayımları bir takım eleştirilere maruz kalmıştır³. İşte bu eleştirilerle birlikte görece daha yeni olan Yeni Ampirik Endüstri İktisadı yaklaşımına dayanan çalışmalar literatürde yavaş yavaş yerini almaya başlamıştır. Rosse ve Panzar (1977), Panzar ve Rosse (1987), Bresnahan (1982) ve Lau (1982) tarafından geliştirilen yöntemler, piyasalarda rekabet gücünün ölçülmesi konusunda yapılan çalışmalarda hızla kullanılmaya başlamıştır. Özellikle bankacılık sektöründe rekabet gücünün ölçülmesi konusunda literatürde daha çok Panzar ve Rosse (1987) modelinin kullanıldığı görülmektedir. İzleyen bölümde, bizim çalışmamızın da ekonometrik tahmin yöntemi olan Panzar ve Rosse (1987) modelinin teorik ve ekonometrik alt yapısından kısaca bahsedilecektir.

3.1. Panzar ve Rosse Modeli

Yeni ampirik endüstri iktisadı kapsamında herhangi bir endüstride piyasa yapısının belirlenmesi ya da rekabet gücünün ölçülmesine yönelik olarak Panzar ve Rosse (1987) tarafından geliştirilen metodoloji, özellikle 1990'lı yıllardan sonra yapılan çalışmalarda sıkça kullanılan bir yöntem haline gelmiştir.

Panzar ve Rosse (1987) metodolojisi, herhangi bir endüstri ya da firmaya ait indirgenmiş formda bir gelir denkleminde tahmin edilen faktör fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplam değerinin, bu endüstri ya da firmanın sahip olduğu piyasa gücü hakkında kesin bilgiler verdiğini teorik olarak göstermektedir. Panzar ve Rosse metodolojisinde, indirgenmiş formdaki gelir (hasılat) denkleminde elde edilen faktör fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplam değeri "*H*" sembolü ile gösterilmekte ve "*H istatistiği*" olarak adlandırılmaktadır. Bu metoda göre indirgenmiş formda bir gelir denkleminde tahmin edilen *H*'in alacağı farklı değerler, değişik tipte piyasa yapılarını temsil etmektedir (Çelik, 2004:18).

Panzar ve Rosse (1987) modelinde tahmin edilen indirgenmiş formda gelir denklemini aşağıda verilmiştir:

$$\ln R = j_0 + \sum_{k=1}^m h_k \ln W_{k_i} + j_1 \ln A_i + j_2 \ln K_i \quad i=1, \dots, n \quad (1)$$

³ YDP yaklaşımına yapılan eleştirilerin bir özeti için Vesala (1995), Çelik (2004) ve Yıldırım ve diğ. (2005)'e bakılabilir.

Burada R firma ya da endüstrinin gelirini, W girdi fiyat vektörünü, A talebi etkileyen değişkenler vektörünü, K da kapasiteyi temsil eden diğer değişkenler vektörünü ifade etmektedir. (1) numaralı denklemde W vektörünün içinde çalışmaya konu olan sektördeki girdilere ait girdi fiyat verileri yer almaktadır. Örneğin bankacılık sektöründe aracılık yaklaşımına göre (intermediation approach) sektörün üç girdisi vardır⁴. Bunlar da işgücü, sabit sermaye ve fon maliyetidir. Buradan bakıldığında bankacılık sektörü üzerine yapılan çalışmalarda yapılan ekonometrik tahminle elde edilen h_k ($k = 1,2,3$) parametreleri tahmin değerlerinin toplamı (faktör fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplam değeri) bize Panzar-Rosse H istatistiği değerini vermiş olacaktır. Panzar-Rosse H istatistiği değerini, (1) numaralı denklemi tahmin ederek, $\sum_{k=1}^m h_k$ şeklinde hesaplamak mümkün olmaktadır. Sonuç olarak da H istatistiği;

$$H = \sum_k \left[\frac{\partial R_{it}}{\partial W_{ik}} \frac{W_{ik}}{R_{it}} \right] \quad (2)$$

şeklinde ifade edilebilmektedir.. Faktör fiyatları gelir esneklikleri toplamı olan $H \leq 0$ olduğunda piyasa yapısı monopolü, $0 < H < 1$ olması durumunda monopolcü rekabeti ve $H = 1$ olması durumunda da piyasa yapısı tam rekabeti ifade etmektedir. Ampirik analizlerde $H \leq 0$ hipotezinin reddedilmesi monopol modelini dışlarken $H \leq 1$ hipotezinin reddedilmesi her üç piyasa yapısının da destek bulmaması anlamına gelecektir. Öte yandan hem $H \leq 0$ hem de $H = 1$ hipotezinin reddedilmesi ise ($H \leq 1$ hipotezi reddedilmemek kaydıyla) ele alınan üç modelden sadece monopolcü rekabetin geçerli olabileceği anlamına gelecektir (Panzar ve Rosse, 1987: 453).

Panzar ve Rosse H istatistiğinin hangi değeri aldığında hangi piyasa yapısını gösterdiğini aşağıda verilen tablodan da görmek mümkündür.

Tablo 5: Panzar ve Rosse H Değerlerine Karşılık Gelen Piyasa Türleri

Tahmin Edilen H Değeri	Piyasa Yapısı
$H \leq 0$	Monopol piyasası: Her bir firma kendisine ait talep eğrisi üzerinde bağımsız bir monopolcü firma gibi davranmaktadır. (H algılanan talep esnekliğinin azalan bir fonksiyonudur.) Kartel (işbirliği) modeli.
$0 < H < 1$	Piyasaya girişlerin serbest olduğu monopolcü rekabet (Chamberlin) modeli. Fazla kapasite söz konusudur. (H algılanan talep esnekliğinin artan bir fonksiyonudur.)
$H = 1$	Tam rekabet piyasası. Etkin (tam) kapasite kullanımı söz konusudur.

Kaynak: Vesala (1995:59).

⁴ Aracılık yaklaşımı bankaları, piyasadan topladığı fonları kredi olarak dağıtan ve bu işe aracılık yapan firmalar olarak tanımlanmaktadır. Bu işin yapılabilmesi için de işgücü, sabit varlıklar ve fon giderleri sektörün üç temel girdisi olarak kabul edilmektedir.

Yukarıda anlattıklarımızı sözel olarak ifade etmek ve H istatistiğini daha basit bir şekilde kavrayabilmek amacıyla konuyu şöyle özetleyebiliriz. Örneğin tam rekabet piyasasında piyasaya giriş ve çıkışlar serbesttir. Özellikle uzun dönemde bu serbestlik kısa dönemde bu piyasada görülen aşırı karın yerini normal kara (iktisadi karın sıfır olması) bırakmasına neden olmaktadır. Ayrıca, tam rekabet piyasası varsayımları altında faktör fiyatlarında meydana gelebilecek oransal bir artış ortalama ve marjinal maliyetlerde aynı oranda artışa neden olur. Böyle bir durumda tam rekabet piyasasında denge üretim miktarı değişmez. Sonsuz esnekliğe sahip talep eğrisi maliyet artışıyla birlikte yukarı kayarak fiyatın artmasına neden olur, oluşan bu yeni fiyat denge gelirini de aynı oranda artırır. Dolayısıyla tam rekabet piyasasında faktör fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplamını gösteren H istatistiği değeri 1'e eşit yani faktör fiyatlarına göre gelir esnekliği birim esnek olacaktır (Vesala 1995:48).

Monopolcü rekabet piyasası koşullarında faaliyet gösteren bir firmayı dikkate aldığımızda, bu firmanın karını maksimumlaştıracığı denge noktasında marjinal maliyet marjinal hasıllata eşit demektir. Ürün farklılaştırmasının söz konusu olduğu bu piyasada firmanın sahip olduğu talep, piyasadaki diğer ikame malların fiyat ve miktarlarına bağlıdır. Piyasaya yeni firma girişleri, monopolcü rekabet piyasasında uzun dönemde iktisadi karın sıfıra ve talep eğrisinin uzun dönem ortalama maliyet eğrisine teğet olmasına neden olur. Faktör fiyatlarında meydana gelebilecek bir artış, tam rekabet piyasasında olduğu gibi bu piyasada da ortalama ve marjinal maliyeti artırır. Maliyetlerin yükselmesi zamanla bu piyasadaki firmaların talebi giderek artmaya başlar. Sonuç olarak ortaya çıkan bu talep artışı beraberinde firma gelirini de artırır ve H istatistiğinin, girişlerin serbest olduğu bir monopolcü rekabet piyasasında pozitif bir değer alması gerektiğini gösterir (Panzar ve Rosse 1987:449).

Son olarak piyasaya girişlerin olmadığı monopol piyasasını dikkate alırsak, faktör fiyatlarının yükselmesi diğer piyasalarda olduğu gibi bu piyasada da ortalama ve marjinal maliyetlerin artmasına neden olur. Fakat tam rekabet ve monopolcü rekabet piyasalarından farklı olarak monopol piyasasında tek bir firma olduğu için maliyet artışları fiyatı arttırınca negatif eğimli talep eğrisiyle karşı karşıya olan monopolcü firmanın malına olan piyasa talebi giderek azalır. Bu durumda firmanın toplam geliri azalır ya da değişmez. Sonuç olarak monopol piyasasında H istatistiği değeri sıfır ya da negatif bir değer almaktadır (Çelik ve Kaplan 2007:55-56).

Panzar ve Rosse (1987) modeli spesifik firma verisi kullanımına imkan vermektedir. Bu nedenle zaman kısıtı ortadan kalktığı için literatürde piyasalarda rekabet gücü yada piyasa yapısı tahminine yönelik ampirik çalışmalarda sıkça tercih edilmektedir. Modelin bankacılık sektörüne ilk uygulandığı çalışmada Shaffer (1982), Panzar ve Rosse H istatistiği değerinin faktör fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplamı olması nedeniyle (1) numaralı denklemde olduğu gibi indirgenmiş formda gelir denkleminin logaritmik formda olmasının gerektiğini belirtmiş ve literatürdeki ampirik çalışmalarda bu form benimsenmiştir. Sonuç olarak bu modelde faktör fiyatlarındaki bir değişimin firma ya da endüstri geliri üzerindeki etkisinin ölçülmesi, o firma ya da endüstrinin piyasa gücü hakkında bize önemli ipuçları verecektir (Çelik, 2004:46). Ayrıca bu model yıllık olarak tahmin edildiğinde, tahmin yapılan piyasadaki rekabet düzeyi tespit edilebildiği gibi, piyasa yapısındaki yıllık değişimler de gözlenebilmektedir. Bu şekilde yapılacak ekonometrik tahminle, herhangi bir sektöre yapılan girişlerin sektörde rekabeti ne şekilde etkilediği de anlaşılabilir.

3.2. Literatür

Literatürde bankacılık sektöründe rekabet düzeyini ölçmeye yönelik olarak yeni ampirik endüstri iktisadı kapsamında geliştirilen farklı metodolojilerden özellikle diğerlerine göre bir takım üstünlükleri bulunan Panzar ve Rosse (1987) modeline dayanan çalışmaların yoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir⁵. Aşağıda verilen tabloda konuyla ilgili literatür kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 6: AB Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı (P&R çalışmaları)

Yazarlar	Dönem	Ülke	Sonuç
Shaffer (1982)	1979	New York	MR
Nathan ve Neave (1989)	1982-84	Kanada	MR***
Molyneux ve diğ (1994).	1986-89	Fransa, Almanya, İspanya,İngiltere. İtalya	MR M
Vesala (1995)	1985-92	Finlandiya	MR****
Hondroyiannis ve diğ. (1999)	1993-95	Yunanistan	MR
Bikker ve Groeneveld (2000)	1989-96	15 AB Ülkesi	MR
De Bandt ve Davis (2000)	1992-96	Fransa,Almanya,İtalya, ABD	BB:MR KB:M
Bikker ve Haaf (2002)	1988-98	23 endüstrileşmiş ülke	MR
Claessens ve Leaven (2004)	1994-01	50 ülke	MR*
Coccorese (2004)	1997-99	İtalya	MR
Weill (2004)	1994-99	12 AB Ülkesi	MR
Casu ve Girardone (2006)	1997-03	15 AB ülkesi	R**
Fillipaki ve Staikouras (2006)	1998-02	15 AB ülkesi ve 10 yeni üye	MR
Prasad ve Ghosh (2007)	1996-04	Hindistan	MR

M: Monopol, MR: Monopolcü rekabet, BB: Büyük bankalar, KB: Küçük bankalar

* : 50 ülkenin çoğunda monopolcü rekabet

** : Bu çalışmada Belçika ve Lüksemburg'da rekabet diğer ülkelere göre daha yüksek iken, Avusturya ve Danimarka'da ise daha düşüktür.

***: 1982 yılı tam rekabet piyasası

****: 1989-90 tam rekabet piyasası

Yukarıda verilen tabloda da görüldüğü gibi bankacılık sektöründe rekabet düzeyini ölçmeye yönelik olarak yapılan uluslar arası çalışmaların birçoğu, araştırma yaptıkları ülkelerdeki bankacılık sektörü piyasa yapısının monopolcü rekabet olduğu yönünde sonuçlara ulaşmışlardır. Benzer yöntem Türk bankacılık sektörü için de uygulanmış olup, çalışma sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

⁵ Geleneksel yapı-davranış-performans yaklaşımına dayalı çalışmalardan elde edilen sonuçlar genel olarak piyasa yapısı hakkında ortalama bilgiler yani piyasada rekabetin güçlü ya da zayıf olduğu yönünde bilgiler sunmaktadır. Panzar ve Rosse (1987) modeli ile yapılan tahminler ise araştırmacılara, piyasanın ne tür bir yapıya sahip olduğu konusunda diğer metodolojilere göre daha kesin bir bilgi sunabilmektedir.

Tablo 7 : Türk Bankacılık Sektöründe Piyasa Yapısı (P&R Modeli)

Araştırmacı	Dönem	Piyasa Yapısı
Aydınlı (1996)	1991-1994	M
Kasman (2001)	1983-1996	MR*
Classens ve Leaven (2004)	1994-2001	MR
Gelos ve Roldos (2004)	1994-2000	MR
Emek (2005)	1990-2003	M
Güenalp ve Çelik (2006)	1990-2000	MR

M: Monopol, MR: Monopolcü rekabet

*: 1983 yılı oligopolist, 1988-96 dönemi MR

Verilen tablo incelendiğinde 1990'lı yıllarda Türk bankacılık sektörü piyasa yapısının genel olarak monopolcü rekabet olduğu dikkati çekmektedir. Hem uluslar arası hem de Türkiye üzerine uygulaması yapılmış olan Panzar ve Rosse (1987) modeline dayanan tahminler, 2006 yılında Bikker ve diğerleri tarafından yapılan bir araştırmada eleştirilmiştir. Bu eleştiriye ilişkin detaylar ekonometrik tahmin ve sonuçlar başlığı altında detaylı olarak anlatılmıştır.

4. KULLANILAN VERİLER

Türk bankacılık sektörüne 2001 yılında yaşanan krizin ardından yabancı banka girişleri çalışmamızın birinci bölümünde de belirttiğimiz gibi artmaya başlamıştır. Yeni giren bu firmaların 2002-2007 aralığında sektördeki rekabete etkisini ölçmek üzere tahmin ettiğimiz modelde yıllık çapraz kesit verileri kullanılmıştır⁶. Panzar ve Rosse H istatistiği girdi fiyatlarına göre gelir esneklikleri toplamı olduğu için, esneklikleri elde edebilmek maksadıyla verilerin logaritması alınmıştır. İlgili veriler Türk Bankalar Birliği tarafından yıllık olarak basılan “Bankalarımız” kitabından derlenmiştir. 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında çalışmamızda 33 ticari bankaya ait veri kullanılmıştır. Yine sırasıyla 2002 ve 2003 yılında dikkate alınan 33'er bankanın ilk 3'ü kamu, 18'i özel ve 12'si de yabancı bankadır. 2004 ve 2005 yıllarında dikkate alınan 33'er bankanın ilk 3'ü kamu, 17'si özel ve 13'ü de yabancı bankadır. 2006 yılında 32 banka dikkate alınmış, bu bankaların ilk 3'ü kamu, 14'ü özel ve geri kalan 15'i de yabancı bankadır. Son yılımız 2007'de de 32 banka dikkate alınmış ve ilk 3'ünü kamu, 13'ünü özel ve son 16'sını da yabancı bankalar oluşturmuştur⁷.

⁶ Tahminimizde yıllık veriler kullanıldığı için yani her yıl için ayrı bir tahmin yapıldığı için nominal değerlerin reel'e çevrilmesi ihtiyacı doğmamıştır. Ayrıca ekonometrik tahminlerde yıllık veri kullanıldığı (zaman boyutu tek yıl ile sınırlandırıldığı) için tahminlerde ardışık bağımlılık probleminin olmadığı varsayılmıştır.

⁷ Türk Bankalar Birliği'nin “Bankalarımız” kitabının 2008 yılı sayısı henüz basılmadığı için, çalışmamızda 2008 yılına ait tahminler yapılamamıştır.

5. EKONOMETRİK TAHMİN VE SONUÇLAR

Aşağıda, çalışmamızda Türk bankacılık sektörüne 2001 krizi sonrası yeni giren yabancı firmaların piyasadaki rekabete etkisini ölçmek üzere tahmin ettiğimiz Panzar ve Rosse (1987) modeli verilmiştir:

$$\ln TR_i = \alpha_0 + \alpha_1 \ln PRS_i + \alpha_2 \ln SBT_i + \alpha_3 \ln FZG_i + \alpha_4 \ln MFON_i + \alpha_5 \ln KRDAKT_i + \alpha_6 \ln DGAKT_i + \varepsilon_i \quad (3)$$

Yukarıdaki denklemde yer alan değişkenlerin açıklamaları aşağıda sırayla verilmiştir:

Bağımlı değişken:

TR : i . Firma toplam geliri (faiz ve diğer gelirler toplamı)

Bağımsız değişkenler:

PRS_i : i . Firma toplam personel ücretlerinin personel sayısına oranı

SBT_i : i . Firma toplam sabit giderlerinin toplam sabit varlıklara oranı

FZG_i : i . Firma toplam faiz giderlerinin toplam fonlarına oranı

$MFON_i$: i . Firma toplam mevduatlarının toplam fonlarına oranı

$KRDAKT_i$: i . Firma toplam kredilerinin toplam aktiflerine oranı

$DGAKT_i$: i . Firma faaliyet dışı gelirlerinin toplam aktiflere oranı

ε_i : Hata terimi

Yukarıda sunduğumuz 3 numaralı denklemde Panzar ve Rosse H istatistiği değeri $\alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3$ katsayılarının toplamından oluşmaktadır. Bu katsayılar 2 numaralı denklemde yer alan h_k değerine karşılık gelmektedir. İşte ekonometrik olarak yaptığımız yıllık tahminlerden elde edeceğimiz bu katsayıların toplamı bize H istatistiğini verecek, Tablo 5 de belirttiğimiz değerlere karşılık gelen değerler de bize piyasaya yeni giren yabancı firmaların rekabeti arttırıp arttırmadığı hakkında bir bilgi vermiş olacaktır.

Çalışmamızın 3.1. numaralı başlığı altında da belirttiğimiz gibi 3 numaralı denklemde yer alan ilk üç bağımsız değişken bankacılık sektörünün 3 girdisinin fiyatlarını temsil etmektedir. Bu girdiler 1 numaralı denklemdeki W_k vektörünün elemanlarıdır. 3 numaralı denklemde yer alan diğer değişkenler de yine 1 numaralı denklemde yer alan A_i ya da K_i vektörünün elemanlarını oluşturmaktadır.

1 numaralı denklemlerde yer alan $MFON$ değişkeni bankaların topladıkları mevduatların gelir üzerindeki etkisini ölçmek üzere modele dahil edilmiş bir kontrol değişkenidir. Bankalar ne kadar çok mevduat toplarlarsa o kadar çok kredi imkanı

yaratılabilir ve o kadar çok faiz geliri elde edebilirler. Bu durumda bu değişkenin beklenen işareti pozitif olacaktır. Fakat, optimal bir oranın üzerinde yani kredi olarak dağıtamayacağından çok mevduat topladıklarında bankalar, bu defa faiz kaybıyla karşı karşıya kalacaklardır. İşte bu durumda da bu değişkenin işareti negatif olabilecektir.

Denklemden yer alan *KRDAKT* değişkeni de bankaların kredi yaratma kapasitelerini ve kredi riskini yansıtan değişken olarak modele dahil edilmiştir. Teorik olarak bankacılık sektörü riskini gösteren kredi-aktif oranı (*KRDAKT*) değişkeni sektörde yaratılan geliri temsil eden en önemli göstergelerin başında gelmektedir. Bu oranın yüksek olması, yüksek bir faiz geliri anlamına geleceğinden *KRDAKT* değişkeninin işaretinin pozitif olması beklenmektedir.

Modeldeki diğer bir değişken olan *DGAKT* değişkeni, bankaların faaliyet dışı gelirlerinin karlılığa etkisini ölçmek üzere modele dahil edilmiştir. Teorik olarak bu değişken değerinin yüksek olmasının banka geliri üzerinde olumlu etki yaratacağı varsayıldığı için, beklenen işaretinin pozitif olması beklenmektedir.

Literatürde yer alan benzer çalışmalarda 1 numaralı denklem tahminlerinde bankacılık sektörünün ölçeğini temsil eden toplam aktif (*TOPAKT*) değişkeni ilave edilmekteydi. Toplam aktif değişkeninin katsayısının pozitif ve anlamlı çıkması halinde artan ölçeğin bankacılık gelirlerini olumlu etkilediği varsayılmaktaydı. Panzar ve Rosse (1987) modelini temel alan çalışmaları anlattığımız literatür özeti bölümümüzde adı geçen çalışmaların bir kısmında yer alan denklemlerde, söylediğimiz toplam aktif değişkeni yer almaktadır. Bikker ve Diğ. (2006), 101 ülke bankacılık verilerine dayanarak yaptıkları çalışmaya bağlı olarak, toplam aktif değişkeninin bu modellerde yer almasının doğru olmayacağı sonucuna ulaşmışlardır. Özellikle bu değişkenin modelde yer alması durumunda piyasa yapısı tahminlerinin bir üst piyasayı⁸ (over estimate) gösterdiğine işaret etmişler, ekonometrik sonuçların yanlı (bias) çıkacağını ileri sürmüşlerdir. Bikker ve diğ. (2006)'nin çalışmasında, sektörün gelirlerini temsil eden bağımlı değişkenin de net faiz geliri değil, toplam gelir (faiz+diğer gelirler toplamı) olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. İşte bu çalışmada da Bikker ve diğ. (2006)'nin ileri sürdüğü gerekçeler doğrultusunda 1 numaralı Panzar ve Rosse denkleminde bağımlı değişken olarak bankaların toplam geliri dikkate alınmış, ölçek değişkeni (size) olan toplam aktif (*TOPAKT*) değişkeni modele dahil edilmemiştir.

İlerleyen kısımda çalışmamıza konu olan 2002-2007 aralığında her yıl için ayrı ayrı tahmin edilmiş olan Panzar ve Rosse modelimizin tahmin sonuçları verilmektedir:

---

⁸ Bir üst piyasayla kastedilen, sektörün piyasa yapısı aslında monopolcü rekabetse sanki tam rekabet piyasasıymış gibi sonuçların elde edilmesidir. Bu da özellikle uygulanacak politikalar açısından yanlı sonuçların doğmasına sebep olacak önemli bir hatadır.

Tablo 8: P&R Modeli Tahmin Sonuçları (2002-2007)

Değişkenler	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>PRS</i>	-0.101 (-0.504)	0.267 (1.703)***	0.263 (2.798)*	0.614 (2.386)**	-0.504 (-3.289)*	-0.435 (-0.532)
<i>SBT</i>	-0.151 (-0.976)	-0.287 (-2.473)**	-0.066 (-0.511)	-0.795 (-1.267)	0.259 (2.567)*	0.064 (0.081)
<i>FZG</i>	0.157 (0.906)	0.264 (2.756)*	-0.185 (-2.643)*	0.334 (20.462)*	0.985 (20.906)*	0.412 (3.049)*
<i>MFON</i>	-0.390 (-1.850)***	-0.220 (-1.898)***	-0.348 (-3.834)*	-0.452 (-2.542)*	-0.215 (-1.495)	1.454 (2.262)**
<i>KRDAKT</i>	0.026 (0.230)	0.015 (0.143)	0.043 (0.970)	-0.017 (-0.143)	-0.090 (-1.541)	0.709 (1.050)
<i>DGAKT</i>	0.863 (4.131)*	0.739 (6.059)*	0.820 (7.240)*	0.074 (0.406)	0.510 (2.937)*	1.49E-10 (0.434)
<i>Sabit terim</i>	0.201 (0.221)	-0.184 (-0.238)	-0.297 (-0.419)	-1.417 (-1.030)	3.327 (2.779)*	11.63 (2.060)**
R-kare	0.94	0.96	0.98	0.97	0.97	0.67
Durbin-Watson	2.49	2.87	2.42	1.65	1.36	1.66
F-istatistiği	73.65	134.89	342.24	146.84	182.92	8.71
H istatistiği	-0.09	0.24	0.01	0.15	0.74	0.04
Wald test $H_0 = \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 0$						
F-istatistiği	0.09	0.96	0.002	0.05	10.48	0.002
Ki-kare	0.09	0.96	0.002	0.05	10.48	0.002
Wald test $H_0 = \alpha_1 + \alpha_2 + \alpha_3 = 1$						
F-istatistiği					1.29	
Ki-kare					1.29	

*: %1' de istatistiki olarak anlamlı

**: %5' de istatistiki olarak anlamlı

***: %10' da istatistiki olarak anlamlı

Tablo 8 incelendiğinde, model tahminlerinin performanslarının genel olarak iyi olduğu görülmektedir. Modelde yer alan açıklayıcı değişkenlerin genel olarak teoriyle tutarlı beklenen işaretlere sahip oldukları da görülmektedir. Ayrıca bankaların faiz giderleri önemli bir girdi olarak dikkati çekmekteyken, faiz dışı elde edilen diğer gelirlerin toplam gelir üzerindeki etkisinin de istatistiki olarak oldukça anlamlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 8'i konumuz açısından incelemeye tabi tuttuğumuzda, P&R H istatistiği değerlerinin 2002, 2004 ve 2007 yıllarında sıfıra yakın değerler aldığını görmekteyiz. Tablo 5'de de görebileceğimiz gibi H istatistiğinin negatif ya da sıfıra yakın değerler alması piyasa yapısının monopolistik olduğunu göstermektedir. Wald katsayı testi sonuçları da bu değerlerin sıfırdan farklı olmadığı hipotezinin kabul edildiği yönünde sonuçlar vermiştir. 2001 yılında yaşanan krizin ardından hızla toparlanan bankacılık sektöründe rekabetin bir önceki yıla göre 2003'de yükseldiğini, H istatistiği değerinin -0.09'dan 0.24'e çıkışıyla görmekteyiz. Bu yılda rekabet bir önceki yıla göre kısmen artış göstermiş olmakla beraber piyasa yapısı değişmemiş, monopolcü yapı devam etmiştir. Benzer bir durum 2005 yılında da görülmektedir. 2004 yılında 2003'e göre gerileyen rekabet 2005'de kısmen yeniden artmış fakat piyasa monopolcü yapıdan kurtulamamıştır. 2006 yılında Türk bankacılık sektöründe yabancı banka sayısı bir önceki yıla göre 13'den 15'e yükselmiştir. Bu yılda, bir önceki yıla göre rekabet düzeyi önemli ölçüde artmış ve piyasa yapısı monopolenden kurtulmuş ve rekabetçi bir yapı kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında 2006 yılında yabancı banka girişlerinin Türk bankacılık sektöründe rekabeti olumlu etkilediğini söyleyebiliriz.

Bu olumlu etki muhtemelen sadece yabancı banka girişlerinden değil, özellikle bu yıl ciddi rakamlara ulaşan konut-taşıt-bireysel kredi kullandırmada ve ekonomide yaşanan olumlu gelişmelerden de kaynaklanmış olabilir. Fakat şunu belirtmeliyiz ki, yabancı bankalar kendileri açısından Türk bankacılık sektörüne iyi bir tarihte giriş yapmaya başlamışlar ve piyasada rekabetin artmasında önemli rol oynamışlardır. Üzülerek söyleyebiliriz ki 2006'da yaşanan olumlu gelişmeler bir sonraki yılda devam etmemiş gibi görünmektedir. Tablo 8'de de görüldüğü gibi *H* istatistiği değeri bir önceki yıla göre önemli ölçüde düşmüştür. Halbuki Türk bankacılık sektörüne 2007 yılında bir önceki yıla göre 3 yabancı banka daha giriş yapmıştır. Teorik olarak piyasaya yeni firmaların girmesinin o piyasada rekabeti arttıracığı beklenmekle birlikte 2006 yılında ortaya çıkan etki maalesef 2007'de devam etmemiştir. Muhtemeldir ki, Türkiye ekonomisinde 2007 yılının ortalarından itibaren ortaya çıkan durgunluğun bankacılık sektörüne yansımalarının bu etkinin ortaya çıkmasında payı vardır. Sonuç olarak, Türk bankacılık sektöründe yabancı banka paylarının artmaya başladığı 2005 yılından itibaren, yabancı banka girişlerinin 2006 yılı hariç piyasada rekabet düzeyinin artmasında önemli bir katkılarının olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmamıza konu olan 2002-2007 döneminde rekabetçi yapı sadece 2006'da görülmüşken 2003 ve 2005'de kısmi iyileşme de görülse piyasa monopolistik bir yapı göstermiştir.

SONUÇ

Türk bankacılık sektörü, 2001 yılında yaşanan finansal krizden oldukça olumsuz etkilenmiş fakat uygulanan politikalar ve bir takım düzenlemelerin de etkisiyle krizin etkilerinden çabuk kurtulmuştur. Sektör 2002 yılından itibaren hızla toparlanma sürecine girmiş ve yeniden yüksek karlı günlerine geri dönmüştür. Türkiye ekonomisinde ve bankacılık sektöründe oluşan bu olumlu hava yabancı bankaların sektöre olan ilgisini arttırmaya başlamış, bu bankalar ya Türk bankalarındaki hisse paylarını arttırmış ya da bizzat sektöre giriş yapmışlardır. Yabancıların sektöre girişi genel olarak sektörde bulunan bir Türk bankasının satın alınması şeklinde gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektöründe bu dönemde hızlı gelişmeler yaşanırken, sektöre girişlerin rekabet üzerinde olumlu etkiler yaratacağına inanılmıştır. Gerçekten de endüstri iktisadi teorisi bir sektöre yeni firma girişlerinin o sektörde rekabet üzerinde fiyatların düşmesi yoluyla olumlu etkiler meydana getireceğini ileri sürmektedir. İşte bu çalışmada yabancı banka girişlerinin Türk bankacılık sektöründe rekabeti nasıl etkilediği araştırılmıştır. Buradan elde edilen sonuçlar, rekabeti arttırmaya yönelik politikaların başarısını ölçmede yardımcı olacağı gibi bir takım kurumların önünü daha iyi görmesinde de onlara bir takım bilgiler sunmuş olacaktır. Sonuç olarak görülmüştür ki, yabancı banka girişlerinin Türk bankacılık sektöründe 2006 yılında piyasadaki rekabet üzerinde olumlu bir etkisi olmuştur. Aynı etki 2002-2007 aralığında diğer yıllarda görülmemektedir.

KAYNAKÇA

- AYDINLI, İ. (1996), *Türk Bankacılık Sistemi Piyasa Yapısı, 1991-1994*, Ankara, SPK Yayınları, No: 40.
- AFŞAR, M. (2004), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*,4:1-2
- APAK, S. ve A. TAVŞANLI (2008), “Türkiye’de Yabancı Bankacılığın Gelişimi ve Ekonomi Politikaları İle Uyumu”, http://www.finanskulup.org.tr/Assets/maliyefinans/80/Sudi_Apak_Aykt_Tavsanci_Turkiyede_Yabanci_Bankaciligin_Gelisimi_MFY80.pdf (ET:20.03.2008).
- APAK, S. (2005), “2005 Başlarında Türkiye Ekonomisi ve Bankacılık Sektörü”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 27.
- BAIN, J. S. (1951), “Relation of Profit Rate to Industry Concentration: American Manufacturing, 1936-1940”, *Quarterly Journal of Economics*, 65:293-324.
- BDDK (2004), *Türk Bankacılık Sektörü Raporu*, İzmir İktisat Kongresi, İzmir.
- BDDK (2001), *Yıllık Rapor*, Ankara.
- BIKKER, J. A. ve J.M. GROENEVELD (2000), “Competition and Concentration in the EU Banking Industry”, *Kredit und Capital*, 33:62-98.
- BIKKER, J. A. ve K. HAAF (2002) “Competition, Concentration and their Relationship: An Empirical Analysis of the Banking Industry”, *Journal of Banking and Finance*, 26: 2191-2214.
- BIKKER, J.A., L. SPIERDIJK, P. FINNIE (2006), “ Misspecification in the Panzar-Rosse Model: Assessing Competition in the Banking Industry”, *DNB Working Paper 114*.
- CASU, B. ve GIRARDONE C. (2006), “Bank Competition, Concentration and Efficiency in the Single European Market”, *The Manchester School*, 74(4):441-468.
- CLAESSENS, S. ve LEAVEN, L. (2004), “What Drives Bank Competition? Some International Evidence” *Journal of Money, Credit and Banking*, 36:563-584.
- COCCORESE, P. (2004), “Banking Competition and Macroeconomic Conditions: A Disaggregate Analysis”, *International Financial Markets, Institutions and Money*, 14:203-219.
- ÇELİK, T. ve M. KAPLAN (2007), “Türk Sigortacılık Sektöründe Karlılık ve Yoğunlaşma İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(4).
- ÇELİK, T. (2004), *Türk Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısının Belirlenmesi 1990-2000*, Hacettepe Üniversitesi, S.B.E. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- DEMSETZ, H. (1973), “Industry Structure, Market Rivalry and Public Policy”, *Journal of Law and Economics*, 16(1): 1-9.
- DE BANDT, O. ve E. P. DAVIS (2000), “Competition, Contestability and Market Structure in European Banking Sectors on the Eve of EMU”, *Journal of Banking and Finance*, 24:1045-1066.

- EMEK, U. (2005), *Bankacılık Sisteminde Rekabet ve İstikrar İkileminin Analizi: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- FILLIPAKI, N.K. ve C. STAIKOURAS (2006), "Competition and Concentration in the new European Banking Landscape", *European Financial Management*, 12(3): 443-482.
- GILBERT, R. A. ve A. M. ZARETSKY (2003), "Banking Antitrust: Are the Assumption Still Valid?", *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 85(6):29-52.
- GELOS, R. G. ve J. ROLDOS (2004), "Consolidation and Market Structure in Emerging Market Banking Systems", *Emerging Markets Review*, 5:39-59.
- GÜNALP, B. ve ÇELİK, T. (2006), "Competition in the Turkish Banking Industry", *Applied Economics*, 38 (1):1335-1342.
- HONDROYIANNIS, G., LALOS, S. ve E. PAPANETROU (1999), "Assessing Competitive Conditions in the Greek Banking System", *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 9(4):377-391.
- KASMAN, A. (2001). "The Profit-Structure Relationship in the Turkish Banking", <http://eab.ege.edu.tr/pdf/2/c1-s2-m8.pdf> (ET:25.11.2009).
- MCGEE, J.S. (1973), "Economies of Size in Auto Body Manufacture", *Journal of Law and Economics*, 16(2):239-273.
- MOLYNEUKS, P., L. WILLIAMS ve J. THORNTON (1994), "Competitive Conditions in European Banking", *Institute of European Finance*, 1994.
- NATHAN, A ve E.H. NEAVE (1989), "Competition and Contestability in Canada's Financial System: Empirical Results", *Canadian Journal of Economics*, 22(3):576-593
- PANZAR, J. C. ve J.N. ROSSE (1987) "Testing for Monopoly Equilibrium", *The Journal of Industrial Economics*, 35(4):443-445.
- PELTZMAN, S. (1977), "The Gains and Losses from Industrial Concentration", *Journal of Law and Economics*, 20(2):229-263.
- PRASAD A. ve S. GHOSH (2007), "Competition in Indian Banking" <http://sae.sagepub.com/cgi/content/refs/8/2/265> (ET:12.03.2009).
- ROSSE, J. N. ve J. C. PANZAR (1977), "Chamberlin vs. Robinson: An Empirical Test for Monopoly Rents", *Bell Laboratories Economic Discussion Paper*, No:90.
- SHAFFER, S. (1982) "A non Structural Test for Competition in Financial Markets", *FRB of Chicago*, pp:225-243.
- SMIRLOCK, M. (1985), "Evidence on the (Non) Relationship between Concentration and Profitability in Banking", *Journal of Money, Credit and Banking*, 17(1):69-83.
- TUNCER, B., "Bankalara Artan Yabancı İlgisi", <http://www.radikal.com.tr/haberno=175180> (ET:20.01.2009).
- TÜRK BANKALAR BİRLİĞİ [TBB] (2002-2007), *Bankalarımız*.
- UYAR, S. (2003), *Bankacılık Krizleri*, Ziraat Matbaacılık A.Ş., Ankara.

- VESALA, J. (1995), *Testing for Competition in Banking: Behavioral Evidence from Finland*, Helsinki:Bank of Finland Studies E:1.
- WEILL, L. (2004), “On the Relationship between Competition and Efficiency in the EU Banking Sector”, *Kredit und Capital*, 37 (3):329-352.
- YAYLA, M., TÜRKER Y. ve İ. EKMEKÇİ (2005), Bankacılık Sektörüne Yabancı Girişi, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, ARD Çalışma Raporları:2005/6.
- YILDIRIM, K., EŞKİNAT, R. ve A. KABASAKAL (2005), *Endüstriyel Ekonomi*, Ekin Kitabevi, Bursa.